

monizem v idealistični smeri, opesnil urejeno mehaniko duha in naravne sile v sintezi stroja. V stroju se duh pretvori v živ, smotren organizem, ki je v novi Rusiji dobil svoje božanstvo. Tovarne so svetišče nove družbe. Živo opisuje Gladkov v začetku domotožje po strojih, samoto mrtvih motorjev in pošastno moč zapuščenih tovarniških zidov. Stroji so brez človeka mrtvi in človek je brez njih kakor brez srca. »Ljudje in stroji so eno.« Če bi natančno analizirali ves miselni razvoj tega romana, bi videli, da sloni docela na Marxu (Daša prebira tudi znano Bebelovo knjigo »Die Frau und der Sozialismus«) in gre do najnovejših gospodarskih in političnih gesel. Od filozofskega naturalizma do novega realizma gre razvoj. Uresničiti pa se da ta novi realizem samo z idealizmom. Zato je to delo tudi tako tendenčno.

Dosledno po vsebini novega predmetnega idealizma je Gladkov svoje delo tudi komponiral. Vse dejanje je samo refleksivno dogajanje. Zato ni nobeno mesto v knjigi lirično ubrano ali pa epično fabularno — vse se veže, razrašča in polni v dramatično prostornost, v svet mnogobrojnih istovrstnih pojavov. Ko stoji pred nami prazna tovarna, je ne gleda samo samotni strojnik in ne samo Gleb, ampak tudi inženir Kleist in okoli nje se gnete delavska družba in birokratični boljševiški svet. Vse se prelija v mnogovrstno celoto, zdaj v vulgarni ljudski govorici zdaj v mrki Kleistovi misli. Ali pa vzemimo družino Sergeja Jovanoviča. Štiri osebe, štiri svetovi na enem mestu, štiri zagonečno neurejene sile, ki jim pravimo štiri cela življenja: oče, oba brata in knjižničarka Veročka. Nikjer ni posameznega človeka. »Gleb ni čutil nobenega človeka kot edinca, čutil je le nagrmadeno silo množic pred seboj in za seboj.« Noben dogodek ni izražen sam po sebi, vedno gre skozi množico oseb. Vsaka misel se razživi v razgibanem prostoru, vsak predmet živi in učinkuje v svojem prostoru. (»To je bilo vse kakor prej, čisto in lepo in vsak najmanjši delec pri strojih je dihal ljubezni polno, človeško skrb.« — »Dva koraka — stena, na desni stena, na levi stena. Zvečer so se pomeknile stene še bolj skupaj in zrak je postal tako gost, da bi ga lahko zagrabil.« — Sergej: »Ali te ni strah v tej grobnici?« Oče: »To je usoda vseh knjig, da so ječa za misli.« »Mehovi so se igrali potočki v očeh.«) Ves svet v svoji razgibanosti izgublja določne konture in prehaja v migljajoče silhuete; posamezni človek se gubi v njem. V tej razgibanosti je samo smer gibanja določno podana: človekovo teženje k skupnosti v nov svet, porojen iz, srdito razživete, z razumom prečiščene volje.

Za to živo, vsaki statiki se upirajoče dinamično oblikovanje je značilna celotna zgradba. Običajne ekspozicije, kakor jo imajo shematične zgodbe, »Cement« nima. Skoraj do polovice dela in še naprej je vse dejanje glavnih oseb časovno dvodimenzionalno: se rahlo pomika naprej in se povrača v preteklost, je sintetično in analitično obenem. Ko dozorji nasprotje do tragike, se iz epične in dramatične težnje odkrije nova oblikovna sila: nazor, ki se mu podredita epos in drama. Tako se v vseh važnih osebah tega romana križajo preteklost, sedanjost in prihodnost ter ustvarjajo duhovno in oblikovno sproščeno celoto. »Cement« je tipičen zgled moderne nezaključene, odprte epične forme. F.K.

R. JAKOPIČ: STUDIJA ZA LEVO FIGURO V DELU

NOVE KNJIGE

SLOVENSKO SLOVSTVO

Ivan Pregelj: **Izbrani spisi.** Drugi zvezek: Bogovec Jernej. Balade v prozi. V Ljubljani, 1928. Založila Jugoslovanska knjigarna. Str. 255.

O »Bogovcu« smo v našem listu obširneje govorili že leta 1924. Tedaj smo označili snov in zgodbo romana in ga vsebinsko zvezali s »Plebanusom«. Razlago dela nam je zdaj podal tudi pisatelj sam v Opombah, ki so za literarno zgodovino dragocene, vendar pa pogrešene v toliko, v kolikor pisatelj sam prehaja v ocenjevanje svojega dela.

»Bogovec Jernej« je izrazito duhovno delo, je versko psihološki roman in usodna drama med duhom in telesom. Vsebinska osnova dela je, da duh in meso ne moreta oba živeti iz besede. V dobi, ko sta se duh in meso v svojem nasprotju najtesneje zblížala, so se prelomile duše in rodile največje grozote. Zato so podobe tega romana vse temne. Iz vere same ni odrešenja; čim bolj hoče Jernej, zadnji predikant, živeti iz besede, tem manj živi iz ljubezni. Zato je razvoj dejanja samo razkrajanje. Jernej gleda beg svoje črede in trpi razpad svoje lastne duše, ker njegova čreda in ves svet živi iz mesa in ker se vanj samega zajeda duhovina njegove druge žene, katere ljubezen ni bila iz duha, ampak iz mesa. Usodno spoznanje, da je tudi on samo ježna žival

satanova, se bolj in bolj zajeda vanj, dokler ne omahne na tla. Njegova srdito se boreča vera prehaja v sovraštvo in vernik iz Pisma se obrne celo proti veri mater in podere znamenje otročnic, z njim pa razruši podobo samega Križanega. Šele ob smrti se vzbudi v njem čista ljubezen, spomni se svoje matere in klic po nji ga odreši. Rešitev je podana z vrnitvijo v otroško pojmovanje vere in ljubezni — ob materi umrje meso in živi samo vera in ljubezen.

Ta duhovni problem dvoma in nagiba k prvotni veri je tako obči, da je skoraj odveč pisateljeva pripomba, da je roman »tudi izraz neke piščeve miselnosti«. Zgodovinsko filozofski poudarek namreč, zakaj se luteranstvo ni moglo ukoreniniti v Slovencih, je problematičen in prav za prav ne drži niti v tistih dogodkih, ki jih je pisatelj postavil v svoj epični okvir. Protestanstvo se tudi pri Preglju umika sili državne oblasti in ne zato, ker se tuje seme ni moglo vsaditi v slovensko srce. Zemlja sama tedaj protestantizma ni otrsela s sebe. Zato je pisatelj bogovčevo dramo moral postaviti izven neposrednih epičnih dogodkov; in če je hotel svojo vsebino res harmonično razviti, je moral tudi epične dogodke samo naznačiti in duhovno izravnati. Odtod to, da je »Bogovec« kljub svoji zgodovinski snovnosti tako malo pripovedno delo. Epika se je morala umekniti: že takoj v začetku imamo samo zgoščeno pripovedno gesezo in s široko retoriko orisano nasprotje časa. In že v opis pokrajinske tipike je pisatelj vdihnil dobršen del svoje filozofske idejnosti. Ta organska preureditev snovi je tako značilna, da ne moremo prav ceniti formalnih vrednot »Bogovca«, če se ne oziramo nanjo.

To je vzrok, da je »Bogovec« tako težak; zunanji dogodki so postali za kompozicijo nerabni. Bogovčeva drama je zgrajena na samih notranjih dogodkih. Gertruda, Meta, Juta, Judita so štiri ženske, ob katerih se pogreza bogovčevo spoznanje v dvom in obup; le ob zadnji, ob Juditi se duševni dogodek pretopi v zunanjega, ko bogovčevo sovraštvo iz mesa in vere oskrni znamenje mater. To duhovno zgradbo prikazuje Pregelj s samimi mislimi, ki zgoščene v aforizme zaznamenujejo posamezne stopnje zgradbe. Če si po teh miselnih stopnjah skušamo nazorno predstaviti sliko dejanja, pridemo do zanimivega sklepa. Rast in padec dejanja vobče označujemo s trikotnikom: dviganje je po stranici do trikotnikovega vrha, padec pa v večjem ali manjšem naklonu druge stranice k osnovnici. Vse stopnje razvoja pa gredo v našem slučaju navzdol in šele na koncu se dejanje nenadoma dvigne. Tako imamo običajno sliko gradbe tu obrnjeno. (Tak je n. pr. tudi Sophoklejev Oidipus.) Zelo očitna je ta duhovna zgradba v stranskem dejanju v zgodbi Erazma Wassermanna in Snedčeve Agate. Ker pa je taka duhovna gradba teže vidna, potrebuje poudarka; zato je pisatelj zgradbo glavnega in stranskega dejanja kot refren samih aforizmov na koncu obnovil in še enkrat čustveno osvetlil ves duhovni red posameznih delov: s trikratnim stopnjevanjem pokrajine s križem v polju. Prav tako je iz stranskega dejanja združil vse aforistične konce in jih zedinil v miselno sintezo: »Ljubezen je močan ogenj. Vse vode ga ne pogase. Niti kri ne. Zvesta je ljubezen kakor grob. In grob je neumrljiv.« Te misli so kakor točke, ki nosijo vso duhovno prostornino in določajo njen duhovni lik.

Kako je duhovni izraz dosledno ohranjen tudi v podrobni izdelavi, je zelo značilno mesto na straneh 77–81, ko v bogovčevi samoti stopajo nasproti prerokom, evangelistom in apostolom domači predikanti od Trubarja do Kupljenika in nazadnje svatje pri njegovi poroki. Ta podoba je, dasi duhovna, bolj plastična in časovno bolj točno orisana, kakor bi jo mogel osvetliti še tako močan zunanji dogodek.

Sola Pregljeve duhovne gradbe, sloneče na miselni tehniki — zanimiv vir za studij notranje forme sploh — so Balade v prozi. Tujo ali pa lastno snov, široko eksponirano s celo zgodbo, Pregelj večkrat brezobzirno paradokso preuredi do neusmiljenega rezultata. Ko bi ne bila ta rafiniranost tako oglata, bi spominjala na Wildejevo paradoksnost, tako pa je lastna Pregljeva. (Včasih samo dovtip: Urednik me je vprašal: »Pregelj, zdaj povejte, ali je to balada ali satira?« Odgovoril sem: »Balada pač!« Pa sem se lagal! Je namreč publica. Str. 214.) Najznačilnejša tehnika v teh »baladah« je trojno ali celo četverno stopnjevanje pojma (Zločin — Obup — Trud) in za njim presenetljiv sklep. Zelo jasno so v tem stilu izdelane »Slovenske glose«, za večjo kompozicijo pa sta posebno značilna »Nikodem« in »Torrentes Belial«.

Jasno je, da je taka duhovna kompozicija bolj pregledna v manjšem obsegu kakor v veliki zasnovi. Zato je n. pr. Bogovec dozda najtežje Pregljevo delo. To delo otežuje tudi iskanje historične pristnosti v tedanjem besedju, ki je preobilno in v pripovednih partijah odveč; pisatelj bi bil bolje storil, da je to besedje malo zabrisal, namesto da mu je pisal tolmač; najtežje je z besedami, ki imajo danes drug pomen, n. pr. »red« za čas, česar ne bo nihče šel iskat v tolmač in bo napačno umel.

Knjiga je vsebinska in oblikovna enota in odličen pojav v naši najnovejši književnosti. »Balade v prozi« so s svojo časovno aktualnostjo obenem tudi najmočnejše izpovedi zadnjega desetletja; tako bodo »Slovenska legenda«, »Slovenske glose« in »Nikodem« ohranile poleg svoje duhovne vrednosti tudi svoj kulturni pečat.

F. K.

Dóktorja Francéta Prešérna zbrano delo. Uredila A. Pirjevec in Joža Glonar. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Natisnila Jugoslovanska tiskarna, 1929. Str. XXXI+295. — Osem Prešernovih izdaj smo že doživeli (1847, Stritarjevo, Fischerjevo, Pintarjevo, Aškerčevo, Pintarjevo ilustrirano, Blaznikovo — faksimile rokopisa za 1847 — in Žigonovo); vsaka izmed njih ima časovne tipičnosti in osebne poudarke, marsikaj bridkega za Prešerna in Slovence je zraven. Šele devetih smo dobili ves Prešernov tekst. In tudi ta izdaja ima svoje značilnosti. Že dejstvo samo pove nekaj. Jugoslovanska knjigarna, ki je prva založila celotni opus, je gotovo nameravala izdati predvsem dobro ljudsko knjigo, ne pa da morda z njo pritisne pečat na sklenjeno pismo Prešernu neprijazne preteklosti. Toda, izdanje samo priča o današnjem duhovnem odnosu do Prešerna in je za doščenje tistim, ki so za Prešerna delali, a ga niso mogli v tej založbi izdati. To dejstvo je morda slučajna kulturna izpoved.

Zasnova dela samega je zadeva obeh prirediteljev, ki sta oskrbela celotnega Prešerna. Problem take izdaje je danes dvojni: ali leposlovni ali zgodovinski. Leposlovna izdaja naj olajšuje razmerje med